

ПРАВНИ АСПЕКТИ КОД ПОСЛА КРЕДИТНИХ КАРАТА

1. Уопште о значају и правном регулисању посла кредитних карата

У савременим привредним односима посао кредитних карти постаје све значајнији облик кредитирања и безготовинског плаћања. Овај облик безготовинског плаћања који је заснован на кредитној основи, нарочито се нагло развија после II светског рата у САД као специјализовани и услужни посао банака и посебних кредитних институција. Послом кредитних карти и употребом кредитних карата треба да се отклоне све уочене негативне особине у досадашњој циркулацији чекова у платежном саобраћају.

Из америчке пословне праксе кредитне карте су релативно брзо прихваћене у европским земљама и то углавном на тај начин да се послом кредитних карата и у Европи као и у САД у претежној мери баве америчке компаније — пре свега Diners Club и American Express Co, иако је последњих неколико година све више и европских финансијских друштва која обављају послове кредитних карата.

Посао кредитних карата је све значајнији и у нашој земљи, нарочито у области туризма, иако се посао кредитних карата шири и у друге области безготовинског плаћања. У Југославији се све чешће издају кредитне карте, ика су чести случајеви да се у Југославији једино користе и употребљавају кредитне карте које су издате у другим земљама. И у Југославији највећи значај имају водећа два светска универзална система карата, а то су системи Diners Club-a и American Express-a. Треба нагласити да су чести случајеви у Југославији да туристичке и трговачке организације удруженог рада прихватају и оне кредитне карте за чије прихватање не постоји одговарајући правни основ за то.

Послом кредитних карата се остварује не само платежна и кредитна функција које су најзначајније функције код овога посла, него и функција поспешивања промета и селекције у продајној политици. Помоћу посла кредитних карата лакше и брже се остварује политика трајнијих пословних односа између истих субјеката. Ово су веома значајне додатне функције посла кредитних карата јер, и поред знатног пораста куповне моћи и потрошње у целом свету, расте и конкуренција између производних и услужних организација, јер се производи све више а услу-

ге постају све разноврсније. Послом кредитних карата се такође омогућује већи значај ненаменског кредитирања од стране трговинских и услужних организација.

Посао кредитних карата у целом свету, а исто тако и код нас није ни приближно довољно регулисан законским путем. Основни и најзначајнији облици правног регулисања су аутономни облици и то у првој мери и у највећем значају представљају општи услови пословања. Значи, основни извор права за правно регулисање односа код послова кредитних карата, представља формуларна пракса издавалаца кредитних карата, и то првенствено у облику општих услова пословања. Ови општи услови пословања се постепено трансформишу у пословне обичаје и посебна правила струке и на тај начин постају доступни свима јер тада основ примене није једино изричита уговорна клаузула о примени, него општа свест о пословном промету о целисходности поступања у складу са правилима струке и одговарајућих пословних обичаја.

У Југославији су такође основни извори права код посла кредитних карата општи услови пословања и пословни обичаји, али се исто тако као општа правила могу примењивати и општа правила из Закона о облигационим односима из 1978. год., нарочито правила о налогу и о уговору о делу.

2. Основни правни односи код посла кредитних карата

Код посла кредитних карата треба разликовати три основне групе правних односа:

1. Правни односи између издаваоца кредитних карата и уговорних предузећа,
2. Правни односи између издаваоца кредитне карте и имаоца кредитне карте, и
3. Правни односи између уговорних предузећа и ималаца кредитних карти.

Ови правни односи се првенствено регулишу одговарајућим уговорима која првенствено треба тумачити и разумети првенствено полазећи од платежне и кредитне функције кредитних карти. Управо ове привредне функције дају овим, на први поглед разнородним уговорним односима, заједничку и јединствену концепцију која се првенствено изражава у јединствености посла кредитних карата.

Плаћањем чланарине и годишњих трошкова на основу испоручених рачуна, као и испуњавањем других обавеза, ималац кредитне карте може куповати робу и плаћати услуге без плаћања у готовом новцу, а исто тако вршити и друга плаћања у правним односима са уговорним предузећима којима рачуне исплаћује издавалац кредитне карте. Ради се о непознатом кућу који се легитимише кредитном картом. Одобравањем краткорочних кредита имаоцима кредитних карти, издавалац кредитних карти истовремено преузима ризик insolventности имаоца кредитних карата, иако се по правилу ради о ризику који једино траје око месец дана, тј. у временском периоду између два плаћања рачуна од стране имаоца кредитних карата издаваоцу кредитних карата. У циљу отклањања овога

ризика обично се у уговорима између издаваоца кредитне карте и имаоца кредитне карте уговара обезбеђење уредног испуњавања уговорних обавеза.

Обавеза плаћања издаваоца кредитне карте према уговорном предузећу има у приличној мери апстрактни карактер јер по правилу на ову обавезу не дејствују правни односи између издаваоца и имаоца кредитних карата. Апстрактни карактер ове обавезе плаћања остаје и онда када издавалац кредитних карата има посебно овлашћење да својим радњама спречи плаћање појединим кредитним картама према уговорним предузећима, из било ког разлога.

Из целе ове правне конструкције три различита уговорна односа произилазе и предности и недостаци правног регулисања посла кредитних карата. Ималац кредитне карте располаже одобреним краткорочним кредитом код непознатог уговорног предузећа. На основу наплаћене провизије или неке друге новчане накнаде од уговорног предузећа, издавалац кредитне карте преузима ризик инсолвентности имаоца кредитне карте према уговорном предузећу. Издавалац кредитне карте задржава право регреса на основу уговорних средстава обезбеђења и право вођења спорова против ималаца кредитних карата. Битно је да издавалац кредитне карте не може условљавати плаћање рачуна уговорних предузећа стањем својих уговорних односа са имаоцима кредитних карата. Ово су основни узајамни утицаји између ова три правна односа код посла кредитних карти.

3. Правни односи између издавалаца кредитних карата и уговорних предузећа

Ови уговорни правни односи првенствено се регулишу општим условима пословања издавалаца кредитних карти.

По својој правној природи ови уговорни односи имају особине инкасо мандата, тј. издавалац кредитних карти даје уговорним предузећима сва потребна овлашћења у погледу прихватања кредитних карата код безготовинског плаћања. Ова овлашћења издавалац кредитне карте у потпуности или делимично, за све или за поједине кредитне карте, у свако доба може да опозове. Ако уговорно предузеће прекорачи добијена овлашћења оно може да исплати рачун од издаваоца кредитне карте по правилу само онда када је издавалац кредитне карте претходно тај рачун већ наплатио од имаоца кредитне карте. У пословној пракси код оваквих рачуна преко граница овлашћења постоји посебна обавеза издаваоца кредитних карти да исплати предујмове оваквих рачуна и пре наплате ових рачуна од имаоца кредитне карте, и тада издавалац кредитне карте по правилу стиче све приговоре у вези са овим рачунима не само према уговорном предузећу, него и према имаоцу кредитне карте, који се може оваквим предујмљивањем рачуна неосновано обогатити. Овакво регулисан однос о пословној пракси иде у прилог схватања оних теоретичара који сматрају да се код ових уговорних односа не ради о инкасо мандату, него да је у ствари овај уговор продаја потраживања од стране уговорних предузећа издаваоцима кредитних карти. *Звом*

схватању се може приговорити да се ови узајамни правни односи не заснивају једино на цесији потраживања, то није једина основна обавеза уговорних предузећа, јер постоји њихова самостална обавеза плаћања према издаваоцима кредитних карти. Осим тога, не ради се само о преносу постојећих, него и преносу будућих потраживања, а цесијом се не могу преносити будућа потраживања. Против овог схватања је и уговорна обавеза уговорних предузећа да морају прихватити плаћања кредитом картом ако је оно у складу са уговорним правилима. Уколико би се радило о продаји потраживања уговорно предузеће је морало на основу закона да обезбеди туђи дуг прихватањем ризика бонитета и ризика веритета потраживања, а то није случај код кредитних карата. Наиме, издавац мора да одговара за мане онога што продаје, наравно ако се ради о продаји потраживања. Управо због ових разлога ово теоретско схватање се не може прихватити, тј. не ради се о продаји потраживања него о инкасо мандату.

У правној теорији постоји и треће схватање по којем се ради о таквим уговорним односима, којима се преузима туђи дуг. По овоме схватању, издавалац кредитне карте би преузео дуг имаоца кредитне карте према уговорном предузећу. Ово схватање се не може прихватити због тога што не одговара постојећим односима, јер имаоца кредитне карте нема никакве дугове из ранијих правних односа, већ једино врши инкасо, тј. врши плаћање помоћу кредитне карте. Ако би се радило о преузимању дуга, издавалац кредитне карте не би морао безусловно да изврши плаћање, тј. преузимање дуга, јер је то овлашћење а не његова обавеза, а ако би ипак преузео дуг, имаоца кредитне карте би и даље морао да гарантује (осигурава) тај свој дуг према уговорном предузећу. То, међутим, не одговара постојећем стању односа у пословној пракси. Једна варијанта овог схватања је да се ради о приступању дугу главног дужника, тј. дугу имаоца кредитне карте од стране издаваоца кредитне карте. Тада би постојала два дужника према уговорном предузећу, а главни дужник би био имаоца кредитне карте. Овакво правно стање међутим, не постоји у пословној пракси.

Био је такође покушаја у правној теорији да се преузимање обавезе плаћања рачуна уговорног предузећа од стране издаваоца кредитне карте, објасни као јемство за имаоца кредитне карте. Међутим, у пракси се не уговара ово јемство, па се самим тим ово схватање не може ни прихватити. Осим тога, по концепцији јемства, радило би се о одговорности за туђ дуг, а ако се дуг испуни престаје и акцесорна одговорност, тј. одговорност која се заснива на јемству. Код посла кредитних карата се не ради о акцесорној, него о самосталној обавези издаваоца кредитне карте да уговорним предузећима уредно плаћају уговорену врсту поднетих рачуна, она има ову обавезу директно и непосредно а не тек онда када имаоца кредитне карте оде да исплати тај рачун. Слична обавеза плаћања као код кредитне карте постоји и у спољној трговини код банкарских гаранција. То управо и гарантује и омогућује ефикасност оваквог облика безготовинског плаћања помоћу кредитних карата.

4. Правни односи између издаваоца кредитних карата и имаоца кредитних карата

Ови правни односи се по правилу детаљно регулишу општим условима пословања издаваоца кредитне карте. Ови општи услови пословања садрже детаљна правила о учлањењу, чланским правима и обавезама, као и о низу других узајамних права и обавеза између издаваоца и имаоца кредитних карата.

Најчешће будући потенцијални ималац кредитне карте испуњава упитник за учлањење у систем кредитних карата, а овај упитник по правилу садржи понуду за закључење уговора, коју чини будући ималац кредитне карте издаваоцу кредитне карте. После провере пословних односа у оквиру утврђених правила о контроли кредитне способности потенцијалног имаоца кредитне карте, издавалац кредитне карте одлучује о овој понуди.

У пословној пракси постоји схватање да није потребно да се издавалац кредитне карте сагласи са понудом, јер се сматра да је ћутање о понуди њено прихватање, пошто се ради о услужној делатности. Теоретски би тада било веома спорно о каквој ситуацији се тада ради у погледу основа примене опшгих услова пословања издаваоца кредитне карте, јер примена ових опшгих услова пословања тада није изричито уговорена као што је то предвиђено нашим позитивним правом. као и у правима већине других земаља.

Правни односи између издаваоца кредитних карата и имаоца кредитних карата се првенствено заснивају у погледу регулисања употребе кредитних карти. Издавалац кредитне карте се овим уговором обавезује имаоцу кредитне карте да кредитну карту може користити као средство безготовинског плаћања код уговорних предузећа и то на основу уговора између издаваоца кредитне карте и уговорних предузећа. Издавалац кредитне карте затим мора да изда имаоцу кредитне карте одговарајућу кредитну карту. Управо због тога овај уговорни однос има елементе уговора о делу код кога је битно да се ради о обављању туђих послова уз награду.

Издавалац кредитне карте затим има обавезу да имаоца кредитне карте упозна са мрежом уговорних предузећа. На основу опшгих услова пословања, издавалац кредитне карте не одговара имаоцу кредитне карте за уговорна предузећа, јер се једино ради о уговору о услузи (делу), а не о уговору на основу којег издавалац кредитне карте преузима гаранцију за уговорно предузеће. С друге стране, издавалац кредитне карте мора уредно испуњавати своје обавезе, посебно обавезу гаранције плаћања према уговорном предузећу. Уколико издавалац кредитне карте не би уредно испуњавао ову своју уговорну обавезу на основу уговора са предузећем, не би био у ситуацији да испуњава своје уговорне обавезе из уговора о делу који је закључио са имаоцем кредитне карте. Ово такође указује да ова три основна самостална уговорна односа код посла кредитне карте, нису узајамно изолована и независна, јер се узајамна права и обавезе уговорних страна код ових уговора испреплићу и повезани су истим економским функцијама и циљевима кредитних карата.

Ималац кредитне карте мора употребљавати кредитну карту једино на уговорени начин, а посебно обавезе има ако изгуби кредитну карту. Осим тога, ималац кредитне карте има обавезу плаћања рачуна издаваоцу кредитне карте и то свих оних рачуна које је он плаћао кредитном картом код уговорних предузећа.

5. Правни односи између имаоца кредитних карата и уговорних предузећа

Ови правни односи по правилу могу бити најразноврснији и често се регулишу општим условима пословања уговорних предузећа.

Ови правни односи су под великим утицајем правних односа између издаваоца кредитних карти и уговорних предузећа, као и правних односа између издаваоца кредитних карти и имаоца кредитних карти.

Ималац кредитне карте презентацијом кредитне карте безготовинским путем купује робу или плаћа услуге уговорном предузећу. Због тога су ови уговорни односи најчешће купопродајног или услужног карактера. Ови уговори се разликују од других сличних уговора уговорног предузећа у његовом пословању једино по платежним модалитетима.

Ови уговорни односи се најчешће заснивају на тај начин што се ималац кредитне карте према уговорном предузећу легитимнише кредитном картом као овлашћено лице да плаћа у оваквом облику безготовинског плаћања. Најчешће уговорно предузеће мора прво да изврши чинидбу па тек онда доспева захтев уговорног предузећа према издаваоцу кредитне карте и то по правилу протеком одређеног времена после обављене чинидбе, јер се најчешће између издаваоца кредитне карте и уговорног предузећа уговара повремено подношење издаваоцу кредитне карте рачуна на исплату.

Уговорно предузеће је обавезно да према издаваоцу кредитне карте одмах изврши своју чинидбу, иако се ради о безготовинском плаћању које је презентацијом кредитне карте одложеног карактера, а заснива се на безусловној гаранцији плаћања издаваоца кредитне карте. Потпис имаоца кредитне карте на рачуну уговорног предузећа нема апстрактни карактер, јер конкретно обавезује издаваоца кредитне карте на основу уговора са уговорним предузећем и у складу са уговорном обавезом из тога уговора у погледу безусловне гаранције плаћања.

Обавеза чинидбе уговорног предузећа према имаоцу кредитне карте у зависности је од карактера уговора, тј. у зависности од тога да ли се ради о услузи, продаји, збрињавању туђих послова итд. Ова обавеза се мора извршити под истим условима као и према другим пословним партнерима, без обзира што се ради о посебном начину плаћања. Ималац кредитне карте по правилу из овог уговорног односа нема никакву обавезу противчинидбе због продужетка и промене начина плаћања. У пословној пракси ималац кредитне карте најчешће има право и на сконто, иако плаћање није извршено у готовом новцу.

Овај уговор се увек може раскинути, само је тада сложена правна ситуација у погледу начина враћања већ извршених чинидби. Ако се ради о услугама, тада се, по правилу, истиче одштетни захтев, јер најчеш-

ће није могуће да се изврши повраћај у пребашње стање. Издавалац кредитне карте по правилу нема право да захтева повраћај у пребашње стање, јер је он најчешће у ситуацији да мора извршити плаћање на основу преузете гаранције плаћања.

6. Правна природа кредитних карата

Кредитна карта је легитимација која овлашћује легитимног имаоца на безготовинско плаћање код уговорних предузећа, која тада рачуне наплаћују од издаваоца кредитних карата. Кредитна карта садржи и изјаву да обавезује само идентични попис на кредитној карти и рачуну.

У погледу правне природе није спорно да се ради о документу којим се доказују назначена овлашћења имаоца кредитне карте при безготовинском плаћању. Кредитном картом се ималац кредитне карте, као овлашћено лице, легитимише према уговорном предузећу без провере материјалног овлашћења да се ради о уговорном партнеру издаваоца кредитне карте, који је опет преузео уговорну обавезу безусловне гаранције плаћања према уговорном предузећу. Битно је да уговорно предузеће изврши захтевану чинидбу формално овлашћеном лицу, па се на основу тога уговорно предузеће овлашћује да наплати рачун за учињену чинидбу и то од издаваоца кредитне карте, иако се евентуално у конкретном случају ради о чинидби која је учињена материјално неовлашћеном лицу.

Кредитна карта није хартија од вредности, јер нема та својства, него је једино легитимациони папир у смислу чл. 257 Закона о облигационим односима из 1978. године. Кредитна карта је истовремено и презентациони папир, јер се без презентације кредитне карте не може остварити плаћање безготовинским путем.

Кредитна карта, међутим, није преносиви папир у смислу особина хартија од вредности, јер кредитна карта овлашћује једино формално легитимисано лице а не и лице коме то лице пренесе кредитну карту. Формално легитимисано лице кредитном картом једино потписом рачуна врши привремено плаћање уговорном предузећу, а уговорно предузеће потписани рачун наплаћује од издаваоца кредитне карте. Према уговорном предузећу ово плаћање од стране издаваоца кредитне карте је дефинитивно, али за издаваоца кредитне карте ово плаћање није дефинитивно, јер ће он исплаћене рачуне накнадно наплатити од имаоца кредитне карте. Истовремено, ово првобитно плаћање може представљати и облик одобреног кредита од стране издаваоца кредитне карте имаоцу кредитне карте. Ни овај кредит по својој природи није преносив.

У даљем развоју треба очекивати постепену трансформацију кредитне карте у хартије од вредности на име. Начело инкорпорације као једно од битних обележја хартије од вредности, добија све већи значај и код посла кредитних карата јер аутоматска могућност замене изгубљене кредитне карте повлачи често за собом низ не само фактичких, него и правних последица које у будућем развоју могу довести до знатног отежавања нове кредитне карте.

У овој фази експанзије посла кредитних карата када издавалац кредитних карата жели што већу емисију кредитних карата, замена изгубљене кредитне карте новом кредитном картом се остварује скоро аутоматски, без негативних правних последица за имаоца кредитне карте који је изгубио кредитну карту. Међутим, у даљем развоју посла кредитних карата треба очекивати све већу примену начела инкорпорације и у правним односима код посла кредитних карата, а самим тим и постепену трансформацију кредитне карте у хартију од вредности на име, уз истовремену све израженију селективну политику приликом издавања кредитних карата. Треба очекивати да ће управо својство хартије од вредности омогућити кредитној карти и издаваоцу кредитне карте лакше остваривање избора будућих потенцијалних ималаца кредитних карата, или избора појединих врста кредитних карата као хартије од вредности у односу на кредитни лимит и бонитет имаоца кредитне карте.

Преносивост кредитне карте није у склопу са целокупном привредном и правном конструкцијом посла кредитних карата. Због тога треба очекивати да ће кредитна карта и убудуће задржати својство писмене исправе која једино гласи на име имаоца кредитне карте, без обзира на трансформацију кредитне карте у хартију од вредности на име. Најзад, због свих уочених и наглашених компаративних вредности и предности, као и особина кредитних карата у односу на чекове, треба очекивати све већи привредни значај посла кредитних карата, јер кредитне карте у све већој мери постају универзално кредитно и платежно средство.

7. Закључна разматрања

Правни односи код посла кредитних карата нису довољно регулисани у нашем позитивном праву, нити у пословној пракси. Недостатак довољног законског регулисања правних односа код посла кредитних карата у страним земљама се отклања аутономним путем, првенствено у облику општих услова пословања и пословних обичаја.

Ови аутономни облици правног регулисања посла кредитних карата код нас у ствари представљају у овом тренутку аутоматско прихватање стране пословне праксе, без одговарајућег свесног утицаја и одговарајућег законског регулисања. То може довести до низа штетних последица и због тога је неопходно много више иницијативности привредника и привредних асоцијација код нас приликом креирања нових пословних обичаја и у облику израде одговарајућих општих услова пословања. Међутим, овим аутономним облицима регулисања правних односа код посла кредитних карата не могу се регулисати сви правни проблеми у овој области и због тога је неопходно и одговарајуће законско регулисање појединих питања код посла кредитних карата.

SUMMARY

LEGAL ASPECTS OF THE CREDIT CARD TRANSACTION

Legal relations pertaining to the credit card transactions are not sufficiently regulated in our positive law, and in our business practice either. The lack of sufficient statutory regulation of legal relations regarding the credit card transactions in foreign countries is overcome autonomously, primarily through the form of general (fundamental) rules (conditions) of business and business customs (usances).

These autonomous forms of legal regulation of credit card transactions in Yugoslav law represent in fact the automatic acceptance of the rules of business practice, without the appropriate conscious influence and the relative statutory regulation. This may lead to a number of detrimental consequences and that is why it is necessary to bring more initiative of the business people and the business associations in this matter in the creation of new business rules and general regulations to govern this activity. However, these autonomous forms of regulation of legal relations in respect of credit card transactions cannot regulate or solve all legal problems in this field, which is why it is necessary to have relative statutory regulation of certain aspects in the credit card transactions.

RÉSUMÉ

LES ASPECTS JURIDIQUES DANS L'AFFAIRE DES CARTES DE CRÉDIT

Les rapports juridiques dans l'affaire des cartes de crédit ne sont pas réglementés dans une mesure suffisante dans notre droit positif, ni dans la pratique des affaires. Le manque de la réglementation légale suffisante des rapports juridiques dans l'affaire des cartes de crédit dans les pays étrangers est éliminé par la voie autonome, en premier lieu sous forme de conditions générales de la gestion des affaires et des coutumes dans les affaires.

Ces formes autonomes de la réglementation juridique de l'affaire des cartes de crédit chez nous représente en réalité en ce moment l'acceptation automatique de la pratique des affaires étrangères sans l'influence consciente correspondante et la réglementation légale correspondante. Cela peut occasionner une série de conséquences nuisibles et pour cette raison il est indispensable que l'esprit d'initiative soit beaucoup plus développé chez les hommes qui travaillent dans la sphère économique et chez les associations économiques chez nous à l'occasion de la création des nouvelles coutumes dans les affaires et sous la forme de l'élaboration des conditions générales de la gestion des affaires. Cependant, par ces formes autonomes de la réglementation des rapports juridiques dans l'affaire des cartes de crédit il est impossible de régler tous les problèmes juridiques dans ce domaine et pour cette raison est indispensable la réglementation légale correspondante des diverses questions dans l'affaire des cartes de crédit.